

INHOUDSOPGAVE
nummer 4 | 2017

GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING
IVMV online magazine

INTRO

1. Heidi de Mare en Wilbert Schreurs, 'Maalstroom van de geschiedenis. Inleiding op GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING'.

COLUMN

2. Joost Pollmann, 'Het vlot van de Lampedusa. Over de handzame verpakking van een crisis'. Met een beeldbijdrage waaruit blijkt dat *Het vlot van de Medusa* als icoon voor de vluchtelingenproblematiek wordt ingezet.
3. Heidi de Mare, ['CARNATY, of de moeilijkheid van vleeskleur'](#).
4. Geerten Boogaard, 'Gelijk een vader in zijn huisgezin. Constitutionele interpretatie van oranje familieplaatjes'.

BESPIEGELING

5. Gabriël van den Brink, 'Groeten uit Portugal. De vroege opkomst van de morele *verbeelding*'.
6. Thomas van den Brink, 'The cartographic conception of a fiction? The problematic interpretation of old planning maps as historical sources'.

ESSAY

7. Merlijn Schoonenboom, 'Venus voor het volk. Waarom lang vergeten 19^e-eeuwse schilders weer bij de hedendaagse cultuur passen'.
8. Gabriël van den Brink en Heidi de Mare, 'Maatschappelijke verbeelding. Bouwstenen voor een historisch-analytische benadering'.
9. Gabriël van den Brink en Heidi de Mare, 'HIGH NOON. Exemplum in termen van ons theoretisch kader'.

10. Heidi de Mare, 'Melk, tabak en alcohol. Verschuivingen in de maatschappelijke verbeelding van gezondheid en ziekte in NL'.

REVIEW

11. Heidi de Mare, 'Tussen verledenverbeelding en ekphrasis. Twee cultuurhistorici over beeld en verbeelding'. Dubbelbespreking, P. Rietbergen (2015), *Clio's stiefzusters. Verledenverbeeldingen voorbij de geschiedwetenschap* en D. Rijser (2016), *Een telkens nieuwe Oudheid. Of: Hoe Tiberius in New Jersey belandde*.
12. Leo van Bergen, 'Op je gezondheid. Boekbespreking'. René Kahn (2016), *Op je gezondheid? Over de effecten van alcohol*.
13. Tonie van Marle, 'Terug naar de Grote Oorlog. Boekbespreking'. Nanette Norris (ed.) (2015), *Great War Modernism. Artistic Response in the Context of War, 1914-1918*.

DOSSIER

GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING

een greep uit onze publicaties:

- Gabriël van den Brink (1990), 'Een andere pijp. Inleiding', bij G.J.M. van den Brink en W.Th.M. Frijhoff (red.), *De wevers en Vincent van Gogh*, Waanders uitgevers: 7-21 (pdf).
- Gabriël van de Brink (1994), 'Geschiedschrijving als geestelijke oefening. De Certeau en mijn ervaringen met historisch onderzoek' (pdf).
- Heidi de Mare (1997), '[De verbeelding onder vuur](#). Het realisme-debat der Nederlandse kunsthistorici', in: *Theoretische Geschiedenis*, vol. 24, no. 2: 113-137.
- Heidi de Mare (1999), '[Gedisciplineerd kijken. Van kunstgeschiedenis naar historisch formalisme](#)', in: *Kunstlicht*, Jubileumnummer, De toekomst van kunstgeschiedenis, vol. 20, no. 3-4: 14-20.
- Heidi de Mare (2000), '[Het huis, de Natuur en het vroegmoderne architectonisch kennissysteem van Simon Stevin](#)', in: J. De Jong et al. (eds.), *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, deel 51: 34-59.
- Heidi de Mare (2003a), '[Hoofdstuk 1: Bronnen en methodologie](#)', in: idem, *Het huis en de regels van het denken. Een cultuurhistorisch onderzoek naar het werk van Simon Stevin, Jacob Cats en Pieter de Hooch* (cum laude dissertatie): 21-116.
- Heidi de Mare (2003b), '[Hoofdstuk 5. Samenshikking, reflectie en speculatie](#)', in: idem, *Het huis en de regels van het denken* (cum laude dissertatie): 591-706.
- Connie Veugen (2004), '[Here be the dragons](#). Voorgeschiedenis en ontstaan van adventure games', in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, themanummer [Games & Geschiedenis](#), vol. 7, no. 2: 77-99.
- Heidi de Mare (2005), '[Welsprekende waarschijnlijkheden](#). Het misplaatste moralisme in het Nederlandse documentairedebat naar aanleiding van FORD TRANSIT (2002)', in *E-view*: 1-82.
- Leo van Bergen (2006), '[Holocaust is geen mening](#)', *de Volkskrant*, 4 oktober.
- Heidi de Mare (2007a), '[Vroegmoderne verwantschap in woord en beeld. Het gebruik van Cats, De Hooch en Van Hoogstraten als historisch bronmateriaal](#)', in: P. Stokvis (red.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven. Bronnen en benaderingen*. Amsterdam

SUN/ Boom/OU: 299-345.

- Heidi de Mare (2007b), '[Johannes Vermeer: migratie van een icoon](#)', in: J. Van Eijnatten et al. (red.), *Heiligen of helden. Opstellen voor Willem Frijhoff*, Amsterdam Bert Bakker: 198-214. **Translation:** '[Johannes Vermeer: migration of an icon](#)'.
- Wilbert Schreurs (2008), 'Huisje, boompje, beestje. Hoe denken reclamemakers zelf over hun "genderstereotiepe" reclame? Zouden ze het een volgende keer anders doen?', in: *Adformatie* 41, 9 oktober: 46-49 (pdf).
- Olaf Tans (2009), 'De fictie van de constitutie. Over de maatschappelijke functie van ontwerp-denken', in: *Recht der Werkelijkheid*, vol. 30, no. 1: 12-26 (pdf).
- Heidi de Mare (2009), '[Ars sine scientia nihil est. De kunst van interdisciplinair onderzoek](#)', in: *Kunstlicht*, Jubileumnummer Kunstgeschiedenis & Interdisciplinariteit, vol. 30, no. 3-4: 90-99. **Translation:** [Ars Sine Scientia Nihil Est. The Art of Interdisciplinary Research](#)'.
- Leo van Bergen (2009), '[Medische Polemologie en Ideologie: drijfveren en oogkleppen](#)', *Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift*, September: 173-179.
- Leo van Bergen (2010a), '[De geschiedenis herhaalt zich \(niet\)](#). Een gedachtegang over pandemiebestrijding, wetenschappelijke waarheid en maatschappelijke beeldvorming', *Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift*, no. 63 (september): 145-148.
- Leo van Bergen (2010b), '[Vrije mening is schot uit de heup](#)', *de Volkskrant*, 26 oktober.
- Leo van Bergen, Heidi de Mare and Frans J. Meijman (2010), '[From Goya to Afghanistan](#). An essay on the ratio and ethics of medical war pictures', in: *Medicine, Conflict & Survival*, vol. 26, no. 2: 124-144.
- Gawie Keyser en Heidi de Mare (2010), '[De lakmoesproef van de moderne beschaving. Goed en kwaad in virusfilms](#)', in: A. Oderwald et al. (red.), *Besmet* (Literatuur & geneeskunde, De Tijdstroom Utrecht): 99-108.
- Leo van Bergen (2011), '[De snelle opkomst en gestage ondergang van het vak medische geschiedenis aan de Vrije Universiteit](#)'.
- Heidi de Mare (2012), '[Vindplaats van het huiselijk leven. Het kamergezicht in de Hollandse Gouden eeuw](#)', in: *Historisch Tijdschrift Holland*, no. 3: 110-118.
- Heidi de Mare (2013), '[Hoe de historische verbeelding maatschappelijk vorm krijgt](#)'. Bespreking M. Kleppe (2013), *Canonieke icoonfoto's. De rol van (pers)foto's in de Nederlandse geschiedschrijving*, in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, Jrg. 16, no. 2: 77-80.
- Connie Veugen (2014), '[Using Games to Mediate History](#)', in: L. Egberts and K. Bosma (eds.), *Companion to European Heritage Revivals*: 97-111.
- Heidi de Mare (2014), '[Beeldopvattingen in Nederland. Een kleine genealogie van het Europese beeldbegrip](#)' [kader 1], in: *IVMV online magazine 2014|2 HET BEELD VAN MOSLIMS IN NL*.
- Heidi de Mare (2015a), '[Waar is de verbeelding gebleven?](#)', in: M. van Hulst & Th. Jansen (red.) (2015), *Onder de motorkap van de modernisering. Essays voor Gabriël van den Brink*: 183-191.CHECK
- Heidi de Mare (2015b), '[Nadenken over het beeld](#)'. Bespreking Joan B. Vert (2014), *De kunst van het afbeelden. Een overzicht van de visuele taal*, in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*.
- Heidi de Mare (2016), Book review [H. Bredekamp et al. \(eds.\) \(2015\), The Technical](#)

[*Image. A History of Styles in Scientific Imagery*](#), in: *Journal of Design History*, vol. 29, no. 1: 93-95.

- Heidi de Mare en Sterre Sprenger van *De Correspondent* (2016), Een gedachtewisseling (pdf).
- Heidi de Mare (2017), 'Gezelschapspel of monsterverbond? Herkomst en rol van het romantisch-moderne kunstbegrip', dubbelbespreking A. Heumakers (2015), *De esthetische revolutie. Hoe Verlichting en Romantiek de Kunst uitvonden* en P.J. Steenhuis en R. Gude (2015), *Door het beeld, door het woord* (2015) in: [*Tijdschrift voor Mediageschiedenis*](#), no. 1.

GELIJK EEN VADER IN ZIJN HUISGEZIN

In de recent ontloken traditie van de wetenschappelijke vorstenbiografie is de verbeelding van het koningschap gelukkig een steeds serieuzere aangelegenheid. De plaatjes die de Oranjes in de afgelopen twee eeuwen van zichzelf verspreidden, zijn namelijk niet alleen voor de parafernaliaverzamelaars van Oranjeminnend Nederland interessant. Ze laten zich ook lezen als informatiedragers van constitutionele rolopvattingen.

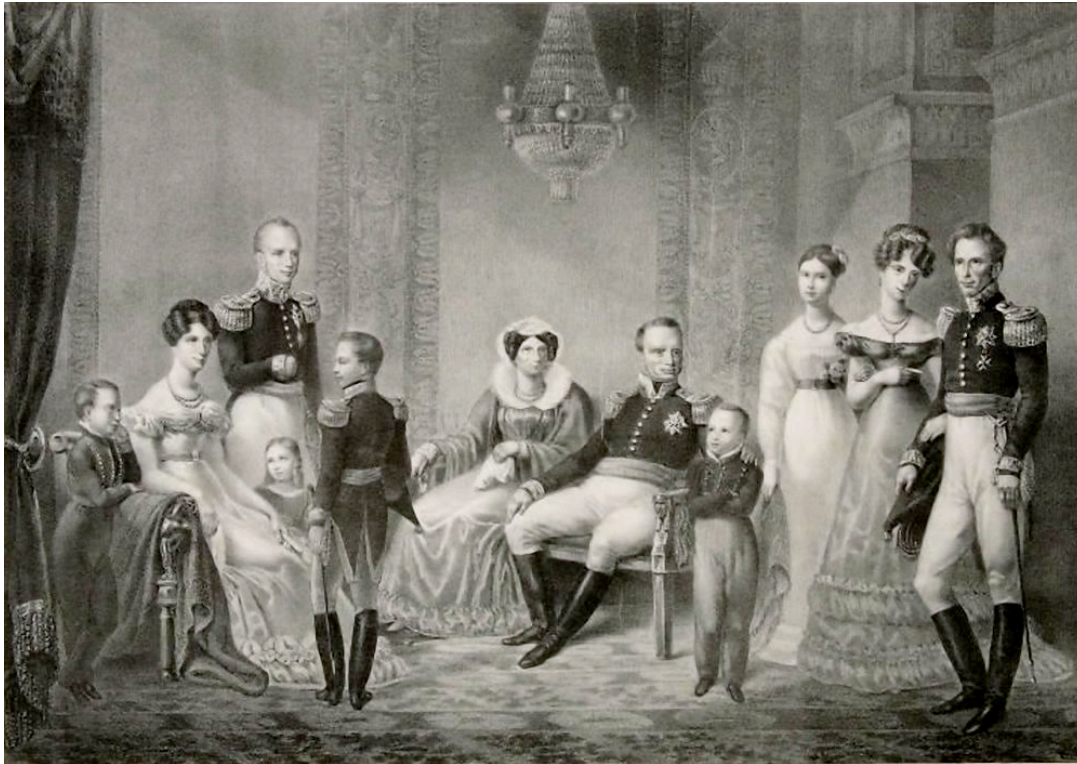

Afbeelding 5

Constitutionele interpretatie van oranje familieplaatjes

[Geerten Boogaard](#)

Neem bijvoorbeeld het familieportret dat Koning Willem I van hem en zijn gezin liet maken en verspreiden. In het midden zit hijzelf, naast de Pruisische koningsdochter uit de familie van Frederik de Grote waarmee hij zelf getrouwd was: Koningin Wilhelmina. Aan zijn rechterhand wordt de zittende Koning geflankeerd door zijn oudste zoon, de held van Waterloo en latere Koning Willem II, getrouwd met de dochter van de Russische tsaar en zelf ook weer vader de volgende Willem in de rechtstreekse mannelijke lijn. Het licht valt van links op de drie Willems die klaar staan. Maar aan de linkerhand van de Koning poseert de stille steunpilaar van de troon, de 'gentlemen naast de troon' Prins Frederik, getrouwd met de zus van de Duitse Keizer. Hij is de Frederik waarnaar nog altijd veel straten en pleinen en gebouwen genoemd zijn. Het gezellige familieportretje is niet alleen bedoeld om de harten van de bevolking sneller te laten kloppen (**afb.1**). Het straalt ook één en al dynastieke kracht van het Huis Oranje-Nassau uit: vruchtbaar en goed ingetrouwd in de grote vorstenhuizen. Daar konden Nederland en België destijds, rond 1827, nog jaren mee vooruit.

Afbeelding 1

Een goed vader

In zijn biografie over Koning Willem I tekent Jeroen Koch haarscherp uit hoe Willem met deze afbeelding ook zijn zogenaamde privaatrechtelijke visie op het koningschap uitdroeg. De soevereiniteit over het Koninkrijk der Nederlanden kwam hem naar zijn overtuiging persoonlijk toe en niet krachtens de Grondwet. De Kroon zat in zijn boedel, zoals kinderen opvolgen in familiebedrijven. In een conflict over de Grondwet met de Tweede Kamer liet Willem zich ooit ontvallen dat de Staten-Generaal zonder Grondwet niet eens zouden bestaan, terwijl hij bij het intrekken van de Grondwet nog altijd gewoon de Koning der Nederlanden zou blijven. In deze middeleeuwse visie vergeleek Willem I zijn positie graag met die van een goed vader in een fatsoenlijk 19^e-eeuws huisgezin. Zorgzaam voor wie aan zijn zorg is toevertrouwd maar als het om de besluitvorming gaat uiteindelijk een autoritair gezinshoofd. In de half open cirkel waarin de koninklijke familie staat opgesteld, zijn de toeschouwende onderdanen welkom, als gehoorzame kinderen. Precies deze bevoogdende invulling van zijn koningschap was het voornaamste kritiekpunt van Thorbecke. In de Grondwet van 1848, die onder zijn leiding werd ingevoerd, werd de persoonlijke macht van de koning gekortwiek. Meer deed het moderne legaliteitsbeginsel zijn intrede. De Koning vermag iets omdat de Grondwet hem dat toestaat, niet omdat hij het nationale gezinshoofd zou zijn. De monarchie werd constitutioneel en de politieke ministeriële verantwoordelijkheid compleet.

Deze verandering van het koningschap is zichtbaar in een familieportretje uit de laatste dagen van Koning Willem III (**afb. 2**). Dynastieke overmoed heeft plaatsgemaakt voor erfelijke kwetsbaarheid. De schare gezonde troonopvolgers is ingewisseld voor portretten van voorgangers aan de wand en een hoopvolle blik op het kleine meisje dat nog met poppen speelt en door haar moeder wordt voorgelezen. Toch zou zij een paar jaar later met

het overlijden van Koning Willem III automatisch Koningin Wilhelmina worden en vanaf haar 18^e jaar tot 1948 het koninklijk gezag uitoefenen.

Afbeelding 2

Breuk met het verleden

Wat het verbeelde koningschap betreft, valt allereerst de rust van het tafereel op. Er is op het schilderij niets dat doet denken aan het gedrag waar Koning Willem III zijn bijnaam 'Koning Gorilla' aan had overgehouden. Dat alleen al markeert een breuk met het verleden. De vredigheid van het familietafereel symboliseert het rustige vaarwater waar Koninginmoeder en later regentes Emma het moderne koningschap van haar dochter in wilde manoeuvreren. En er is meer veranderd. Willem III is, net zoals zijn vader het liefste had, afgebeeld in uniform – inclusief laarzen en onderscheidingen. Maar anders dan zijn vader zit Willem III niet meer te paard, maar op een stoel de krant te lezen. Op tafel ligt werk op hem te wachten. Het constitutionele koningschap dat de bejaarde Willem aan zijn dochter overdroeg, was naar inhoud meer een bureaufunctie geworden. En naar vorm kon Wilhelmina het ook niet meer militair verbeelden, omdat dat haar als koningin niet was toegestaan. De krijgshaftigheid waarmee de oorlogskoningin uiteindelijk een beeldmerk in het collectieve geheugen werd, is niet die van een glimmend uniform maar van een vormeloze jas.

Naast de onmogelijkheid van het militaire vertoon hadden koninginnen nog een ander nadeel in de verbeelding van hun koningschap: het familieportret kon in hun nadeel worden gebruikt. Zoals Koning Willem I probeerde te profiteren van wat een huisvader in de 19^e- eeuw jegens zijn gezinsleden vermocht, zo ondervond Koningin Juliana juist nadeel van wat men tijdens en na de Tweede Wereldoorlog van een vrouw en moeder verwachtte. In haar biografie over Koningin Juliana reconstrueert Jolande Withuis hoe Prins Bernhard precies daarvan gebruik maakt om het koningschap van Juliana te ondermijnen. Door stelselmatig gezinsplaatjes te verspreiden van een Juliana die in Ottawa een beetje op de kinderen past en knuffels verkoopt voor het Rode Kruis, legt hij een stevige basis onder zijn eigen imago als oorlogsheld.

Dynastieke zelfverzekerdheid

De verbeelding van het Koningschap als een belangrijke bureaufunctie, zoals door Willem III ingezet, bood echter volop kansen voor de vrouwelijke erfopvolgers. Van zowel Juliana (**afb. 3**) als Beatrix (**afb. 4**) circuleren vele 'bureaufoto's', frontaal gezien. Telkens zien we de majesteit gewetensvol door een stapel papieren heen werken.

Afbeelding 3

Afbeelding 4

De entourage waarbinnen Juliana en Beatrix dat doen, verschilt echter. Achter Koningin Juliana zien we aan de muur de onderkant van het schilderij van Prins Bernhard. De foto rechts, op de rommelige rij boeken, is van minister-president Drees. Hij draagt de politieke ministeriële verantwoordelijkheid voor de handtekening die Juliana aan het zetten is en mag in ruil daarvoor over haar schouder meekijken. Het portretje links is van mejuffrouw Tellegen, de vermaarde directeur van het Kabinet van de Koningin, en een onmisbare kracht voor het functioneren van de monarchie. Juliana laat zich dus fotograferen omringd door de mensen 'met wie ze het koningschap samen uitoefent', of in het geval van Prins Bernhard, zou willen uitoefenen. Het beeldkader van de werkende Beatrix heeft een andere boodschap. De uitstraling is formeler, net als haar koningschap. De portretten om haar heen zijn een borstbeeld van Willem I dat op de schouw staat en een schilderij van Willem van Oranje dat links achter haar aan de muur hangt. Deze afbeeldingen dragen weer een dynastieke zelfverzekerdheid uit, maar dan in de omgekeerde richting als die van Koning Willem I. Niet de toekomst wordt uitgedragen door het tonen van een gezonde verzameling goed getrouwde troonpretendenten, maar het legitimerende verleden wordt opgeroepen.

De Grondwet als basis

Tegen deze historische achtergrond was de foto die Koning Willem-Alexander daags na zijn inhuldiging liet verspreiden niet zonder betekenis. We zien er Willem-Alexander en kijken bijna over zijn schouder mee als hij zijn eerste wetten bekrachtigt (**afb. 5**).

Hoewel er weer een man op de troon zit, is van militair vertoon nadrukkelijk geen sprake meer. Er zit geen man in uniform de krant te lezen, maar een gewone man in een gewoon pak zit op een gewone stoel aan een iets te glimmend bureau. Hoewel Willem Alexander nog trouwde in militair ceremonieel, schrijven de constitutionele opvattingen over het koningschap inmiddels voor dat Willem Alexander geen rang meer bekleedt. Het uniform waarin hij af en toe verschijnt, is rangloos en het speciaal voor hem ontworpen distinctief is leeg. Ook op een rol als koninklijke vader in een nationaal huisgezin wordt geen beroep meer gedaan. Het computerscherm staat op zwart, op de schoorsteenmantel staat een symbolisch beeldje van een innige omhelzing. Rechts op het bureau staan blauwe handboeken staatsrecht en het dunne groene boekje onder zijn smartphone is het *Tekst en Commentaar* op de Grondwet. De Grondwet die zijn voorvader Willem I nog als een koninklijke gunst beschouwde, is de basis van het koningschap van Willem Alexander geworden.

En zijn familie? Die is teruggebracht tot een nogal fors uitgevallen vergeet-mij-niet-bureaucollectie.

Herkomst afbeeldingen

Afbeelding 1 <http://www.scheveningen1813-2013.nl/ballingschaporanjes/5willemfrederik/20-29/27willemfrederik/index.html>

Afbeelding 2 <http://www.oudheidkundigekring.nl/activiteiten/archief/najaarslezing/>

Afbeelding 3 <http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/themas/een-woning-in-een-paleis/>

Afbeelding 4 <http://www.literatuurplein.nl/rubriek.jsp?rubId=240>

Afbeelding 5 <https://www.eo.nl/blauwbloed/artikel-detail/koning-willem-alexander-bekrachtigt-eerste-wetten/>